

ศิลปะ วัฒนธรรมไทย หนังใหญ่วัดขนอน

THAI ART, CULTURE, NANGYAI AT WAT KHANON

ณัฐพงษ์ สุภาพ

Nattaphong Supap

พิพิธภัณฑ์หนังใหญ่วัดขนอน

Nang Yai Museum, Wat Khanon

Corresponding Author E-mail : nattaphongsupap2543@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา หนังใหญ่วัดขนอน ชุมชนที่ปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนมีความรักและรักษา อนุรักษ์สิ่งที่มีค่าของชุมชน ซึ่งเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทยที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นศิลปะการแสดงชั้นสูง โดยศึกษาศิลปะของหนังใหญ่, ความหมายของหนังใหญ่, การเข้ามาของหนังกว่าหนังใหญ่, การทำหนังใหญ่วัดขนอน, ขั้นตอนการทำหนังใหญ่ของอดีตและปัจจุบัน, ความเชื่อและการสืบสานต่อของชุมชน ดังนั้นจึงพบว่าชุมชนวัดขนอน มีการให้ความสำคัญกับหนังใหญ่ โดยการดูแลของวัดและการเชื่อมโยงของโรงเรียน รวมทั้งการปลูกฝังให้เยาวชนในชุมชนมีส่วนร่วมและเรียนรู้ เช่น การทำหนัง การแสดง รวมทั้งความเชื่อในเรื่องการบูชาครู จึงทำให้หนังใหญ่วัดขนอน เป็นศิลปะที่ทรงคุณค่าที่ประกอบด้วย ศิลปะการออกแบบลวดลายไทย ความประณีตของฝีมือช่างแกะสลัก ศิลปะทางนาฏศิลป์ รวมทั้งบทบาทและการขับร้องที่ไพเราะ และเป็นแหล่งอนุรักษ์และเรียนรู้ฝึกฝนศิลปะ ทางด้าน การทำตัวหนัง การเชิดหนัง รวมทั้งการแสดง และการสร้างบทบาทให้คนในชุมชนได้เรียนรู้โดยการมีส่วนร่วมกับชุมชน และสืบสานเพื่อให้หนังใหญ่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของไทยสืบไป

คำสำคัญ: ศิลปะของหนังใหญ่ /มรดกทางวัฒนธรรม / หนังใหญ่ / วัดขนอน

Abstract

This research is aimed to study Nang Yai Shadow Play at Wai Khanon, the ideal community implanting its people to cherish and conserve its valuable pride that is Nang Yai Shadow Play. It is the thai cultural treasure widely acclaimed as the advanced art throughly the meaning of Nang Yai , the history of Nang Yai, making Nang Yai, the process of making Nang Yai in the past and present and the belief and preservation for our community. All of these, we

found that the Khanon community focus on Nang Yai Shadow Play having the responsibility from the temple and relating to schools included with the implantation for young people getting the participation and learning such as making Nang Yai and show, the belief in respect teachers. Nang Yai Wat Khanon is the valuable art with dubbling and tuneful singing. Nang Yai Shadow Play is the place for the art preservation and practice with puppeting, shadow playing include to the performance. In addition, it makes a big important role in our community to participate and inherited this advanced art of Thai cultural heritage tradition.

Keyword : The art of Nang Yai / Cultural heritage / NangYai Shadow / Khanon Temple

บทนำ

ศิลปะ หมายถึงช่วงกว้าง ๆ ของสิ่งซึ่งเป็นหรือเป็นผลผลิตจากกิจกรรมของมนุษย์ ซึ่งประกอบด้วยความคิด เพื่อแสดงออกซึ่งฝีมือ, สุนทรีย์, อำนาจทางอารมณ์, หรือแนวคิดโดยทั่วไปถือกันว่าไม่มีคำนิยามร่วมว่าอะไรทำให้สิ่งหนึ่งเป็นศิลปะและแนวคิดต่อศิลปะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามช่วงเวลา โดยทัศนศิลป์ประกอบด้วยสามสาขาดั้งเดิม ได้แก่ จิตรกรรม, ประติมากรรม และ สถาปัตยกรรม การละคร, การร่ายรำ, และศิลปะการแสดงอื่น ๆ รวมถึงวรรณกรรม, ดนตรี, ภาพยนตร์ และสื่ออื่น ๆ อย่างภาพถ่ายและสื่ออินเทอร์เน็ตที่พลันเป็นส่วนหนึ่งในความหมายกว้างของบรรดาศิลปะวัฒนธรรม โดยทั่วไปหมายถึง รูปแบบของกิจกรรมมนุษย์และโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัดและมีความสำคัญ วิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน ซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามยุคสมัยและความเหมาะสม แต่ถ้าเป็นในวิชาหน้าที่พลเมืองจะแปลว่าสิ่งที่มนุษย์ เปลี่ยนแปลงเพื่อความเจริญองงามและสืบต่อกันมาวัฒนธรรมส่วนหนึ่งสามารถแสดงออกผ่าน ดนตรี วรรณกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม การละคร และภาพยนตร์ แม้บางครั้งอาจมีผู้กล่าวว่าวัฒนธรรมคือเรื่องที่วัดด้วยการบริโภคและสินค้าบริโภค เช่น วัฒนธรรมระดับสูง วัฒนธรรมระดับต่ำ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมนิยม เป็นต้น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อต้องการเผยแพร่การแสดงหนังใหญ่ว่าเป็นมาแบบไหน
2. เพื่อให้ทราบการเล่นเงาของสมัยก่อนเป็นอย่างไร
3. เพื่อให้ทราบว่าหนังใหญ่ทำมาจากหนังสัตว์อะไร
4. เพื่อศึกษาศิลปะของหนังใหญ่
5. เพื่อให้เยาวชนในชุมชนหรือต่างถิ่นได้เรียนรู้วัฒนธรรมของหนังใหญ่

6. เพื่อให้ทราบว่าวงดนตรีไทยประเภทใดที่นำมาประกอบการแสดงหนังใหญ่
7. เพื่อต้องการให้คนในชุมชนหรือคนต่างถิ่นได้เรียนรู้การแกะสลักกลดลายของหนังใหญ่
8. เพื่อต้องการศึกษาการใช้ไฟกะลาในสมัยก่อน
9. เพื่อต้องการศึกษาการแสดงของหนังใหญ่
10. เพื่อศึกษาท่าทางที่ใช้ในการแสดงของหนังใหญ่

ความหมายของศิลปะ

ศิลปะ เป็นคำที่มีความหมายทั้งกว้างและจำเพาะเจาะจง ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ ทักษะของนัก ปราชญ์แต่ละคน รวมทั้งความเชื่อแนวคิด ในแต่ละยุค แต่ละสมัย มีความแตกต่างกัน หรือแล้วแต่ว่า จะนำศิลปะไปใช้ ในแวดวงที่กว้างขวาง หรือจำกัดอย่างไร แต่จากทักษะของนักปราชญ์ทั้งหลายจะเห็นว่าศิลปะมีคุณลักษณะที่เป็นตัวร่วมสำคัญที่สุด ประการหนึ่ง คือ การแสดงออก ไม่ว่าจะเป็น อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ประสบการณ์ ความงาม การเห็นแจ้ง สัญลักษณ์ ความเป็นเรื่องราวหรือ เหตุการณ์ ก็ล้วนแต่เป็น การแสดงออกโดยมนุษย์เป็นผู้เลือกสรร หรือสร้างสรรค์ ขึ้นทั้งสิ้น ดังนั้น จึงพอจะให้ความหมายของศิลปะในแนวกว้าง ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก ปัญญา ความคิดและหรือ ความงามทั้งนี้จะกล่าว โดยรวม ก็คือ ศิลปะ จะประกอบไปด้วย ส่วนประกอบ 3 ประการ คือ 1. มีความงาม 2. มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน 3. มีความคิดสร้างสรรค์ เหตุที่จำกัดวงอยู่เฉพาะผลิตผลของมนุษย์ อาจเป็นเพราะว่า ในบรรดา สัตว์โลกด้วยกัน มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถ สร้างสื่อ ในการ ทำความเข้าใจร่วมกัน ดีที่สุด และการดำเนิน ชีวิตก็มีการพัฒนา ไปเป็นระบบ สิ่งเหล่านี้ นับเป็นสาเหตุหนึ่งที่มนุษย์ ยกย่องความเป็นสัตว์โลกของตน ว่าเป็นประเภทที่เหนือกว่า สัตว์โลกประเภทใด ดังนั้น รูปร่างลักษณะหรือ ผลงาน สร้างสรรค์ จากสิ่งต่าง ๆ ที่มีใช้ผลงานของมนุษย์ รวมทั้งปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มี ความ สลับซับซ้อน มีความสวยงาม มีรูปทรงแปลกตา แม้ มนุษย์ จะมีความชื่นชม แต่ก็ไม่ ยอมรับว่าเป็นผลงานศิลปะ แต่หากมนุษย์ ใช้ความบังดาลใจ จากสิ่งเหล่านั้น มาสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ถือว่าเป็นศิลปะ แต่จะเป็น ศิลปะบริสุทธิ์ (Fine Art) หรือศิลปะประยุกต์ (Applied Art) หรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมาย ในการสร้าง

ภาพที่:1 ความหมายของศิลปะ

ที่มา: <https://www.google.com>

ความหมายของวัฒนธรรม

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ในเมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเรื่องที่กว้างใหญ่และมีแง่มุมต่างๆ ให้พิจารณาอย่างซับซ้อน เรื่องของวัฒนธรรมจึงสามารถมองได้หลายแง่มุมไปด้วย มีผู้ให้ความหมายคำว่า "วัฒนธรรม" ต่างๆ กัน(ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้นิยามความหมายของวัฒนธรรม ไว้ 4 นัย)ดังนี้คือ 1. สิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามแก่หมู่คณะ 2. วิถีชีวิตของหมู่คณะ 3. ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว ก้าวหน้าของชาติและศีลธรรมอันดีของประชาชน 4. พฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้นด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของตน พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ประธานคำอธิบายไว้ว่า "วัฒนธรรม" หมายถึง ความเจริญในทางวิชาความรู้ เช่น วิทยาศาสตร์ ศิลปวิทยา วรรณคดี ศาสนา ตลอดจนขนบธรรมเนียม ประเพณีและจรรยาบรรณ วัฒนธรรมเป็นมรดกแห่งสังคม มีทั้งส่วนจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น กวีนิพนธ์ ศิลปะ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อร่างสร้างความประพฤติปฏิบัติของประชาชนชาติ

ประเภทของการแสดงมหรสพของไทย

มหรสพในงานสมโภชของหลวงนี้ มีตำนานเรื่องราวสืบต่อมาจนปรากฏอยู่ในกฎมนเฑียรบาลบ้าง พงศาวดารและวรรณคดีต่างๆ บ้าง แม้ในการเขียนภาพจิตรกรรมประดับผนังโบสถ์บางแห่ง ก็ยังได้เขียนภาพ การแสดงการเล่นต่างๆ ไว้ การเล่นอื่นๆ นอกเหนือจากข้างต้น ก็ยังมี หกคะเมน ไต่ลวด ลอดบ่วง นอนดาบ โยนมิด พุ่ง หอก ยิงธนู รำแพน เป็นต้น ตัวอย่างการการเล่นของหลวง ได้แก่ ระเบง กุลาตีไม้

1. **กระบี่กระบอง** จัดเป็นการเล่นแบบกีฬาประเภทหนึ่ง ที่มักจัดให้แสดงเป็นการมหรสพในงานต่างๆ และยังเป็นการเล่นของไทยโดยแท้จริง เพราะไม่เคยปรากฏมีในประเทศใดในโลก เป็นกีฬามหรสพที่นิยมกันมาตั้งแต่โบราณ เป็นการฝึกหัดใช้อาวุธในยามสงบไปในตัว นับว่าเป็นการแสดงที่ทำให้ตื่นเต้น ร่าเริง มักแสดงในบริเวณที่กว้างๆ เช่น สนามหรือลานใหญ่ๆ ในวัด

2. **หุ่นไทย** การแสดงอย่างหนึ่งของไทย ซึ่งมีมาแต่โบราณนั้น มีมหรสพอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจ คือ หุ่น ประกอบด้วย "หุ่นใหญ่" และ "หุ่นกระบอก" ซึ่งเป็นการแสดงที่ใช้หุ่นแทนคน โดยคนที่เจ็ดหุ่นจะเป็นผู้สร้างสรรค์ความมีชีวิตชีวาให้กับหุ่น เพราะการแสดงนั้นใช้เรื่องที่แสดงเช่นเดียวกับละครหรือโขนนั่นเอง

3. **หุ่นรุ่มแรกๆ** เรียกกันว่า "หุ่นหลวง" เพราะมีขนาดใหญ่ ต่อมามีการประดิษฐ์หุ่นอีกแบบหนึ่งเล็กกว่าเดิม จึงเรียกของเดิมว่า "หุ่นใหญ่" และเรียกหุ่นที่ประดิษฐ์ใหม่ว่า "หุ่นเล็ก" ซึ่งต่อมาก็มีการประดิษฐ์หุ่นกระบอก และหุ่นละครเล็กขึ้นอีกด้วย

4. **หุ่นหลวง** หุ่นรุ่มเก่าเรียกกันตามขนาดว่า "หุ่นใหญ่" ซึ่งเป็นชื่อภายหลังที่เกิดหุ่นขนาดเล็ก ที่เรียกว่า "หุ่นหลวง" เพราะเป็นของเจ้านายหรือในวังหลวง หุ่นหลวงมีขนาดสูงราว 1 เมตร มีลำตัว แขน ขา และแต่งตัวเช่นเดียวกับละคร ภายในตัวหุ่นทำสายโยงติดกับอวัยวะของตัวหุ่น และปล่อยเชือกลงมารวมกันที่แกนไม้ส่วนล่างเพื่อใช้ดึงบังคับให้เคลื่อนไหวได้แม้กระทั่งลูกตาหุ่นรุ่มเก่าสุดมีปรากฏหลักฐานว่า อยู่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นอกจากนั้นยังเล่ากันสืบต่อมาว่า ทรงฝากผีพระหัตถ์การทำหน้าหุ่นหลวงไว้คู่หนึ่ง เรียกกันว่า "พระยารักน้อย พระยารักใหญ่"

5. **หุ่นจีน** เป็นตัวละครของเรื่องซวยจ๊ก และเคยเล่นเรื่องหลวงจีนเจ้าชู้ มีลักษณะเป็นหุ่นมือ โดยมีลำคอใหญ่ เพื่อให้สามารถสอดนิ้วชี้เข้าไปภายในได้ หน้าหุ่นเขียนสีต่างๆ ตามลักษณะของหน้าจิ้ง ครึ่งที่สร้างหุ่นจีนนี้ขึ้นคงจะมีจำนวนมาก เพราะจะต้องใช้เป็นตัวละครต่างๆ พร้อมทั้งพวกพลทหารด้วย แต่ในปัจจุบันเหลืออยู่เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น คือ 137 ตัว ยังรักษาอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และคงเคยเล่นมาหลายเรื่อง รวมทั้งเรื่องสามก๊กด้วย สำหรับเรื่องหลวงจีนเจ้าชู้นี้ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทรงพระราชนิพนธ์บทด้วยพระองค์เองเป็นภาษาไทย

6. **หุ่นไทย** มีขนาดเท่าหุ่นจีน แต่แต่งเครื่องแบบไทย โดยมากเป็นตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ทั้งหมด ลักษณะของหุ่น เป็นสายใยชักได้ จึงมีทั้งศีรษะ แขน ขา สมบูรณ์ทุกอย่าง สายใยจะโยงไปตามอวัยวะต่างๆ และมีก้านไม้อยู่ตรงกันของตัวหุ่นเพื่อใช้มือถือเชิด และยังมีถุงคลุมก้านไม้นั้นไว้พร้อมทั้งสายใยด้วย

หุ่นไทยเท่าที่จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเพียง 53 ตัว โรงหุ่นก็จะคล้ายโรงหุ่นใหญ่ มีวงปี่พาทย์ประกอบ

7. **หุ่นละครเล็ก** หรือเรียกว่า ละครเล็ก มีขนาดเล็กกว่าหุ่นหลวง เดิมเป็นของนายแกร ศัพทวานิช คณะหนึ่ง กับของนายเปี้ยก ประเสริฐกุล อีกคณะหนึ่ง ใช้คนเชิด 3 คน เพราะใช้ส่วนขาเคลื่อนไหวด้วย โดยเฉพาะตัวยักษ์ พระลิง แต่ตัวนางใช้คนเชิด 2 คน แสดงทั้งตัว โดยใช้ขาประกอบการรำรำด้วย จึงต้องมีกลไกสายใยมาก ทำให้สามารถขยับคอ นิ้วมือ และยกขาได้ แต่ก็ไม่แนบเนียนและซับซ้อนเท่าหุ่นหลวง

8. **หุ่นกระบอก** มีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยหม่อมราชวงศ์เกาะพยัคฆเสนา มีประวัติกล่าวไว้ว่า ได้แนวความคิดมาจากหุ่นของช่างแกะชื่อ เหน่ง ซึ่งทำเล่นอยู่ก่อนที่เมืองอุดรดิตถ์ และนายเหน่งก็ลอกแบบมาจากหุ่นไหหลำ แต่ประดิษฐ์ใหม่ให้เป็นแบบไทย กระบวนร้องในการเชิดหุ่นใช้ทำนอง สังขาร การเล่นหุ่นกระบอก ก็คล้ายละคร แต่ใช้หุ่นแทนคนจริง ผู้เชิดหุ่นจะต้องรู้วิธีบังคับตัวหุ่น โดยมีมือหนึ่งจับกระบอกไม้ไผ่ อีกมือหนึ่งจับไม้ที่ตรึงไว้กับข้อมือหุ่น เรียกว่า "ไม้ตะเกียบ" เวลาเชิด ผู้เชิดมักจะขยับตัวตามจังหวะดนตรีไปด้วย พร้อมกันนั้นก็บังคับหุ่นให้อ่อนไหวกล่อมตัวตามไปด้วย การทำท่าอ่อนช้อยเลียนแบบละครอย่างแนบเนียน ย่อมเกิดจากความสามารถของคนเชิดหุ่น ไม่ว่าจะกล่อมตัว กระบับตัว เชิดย่นมือ โยกตัว และรำเพลง หุ่นกระบอกจะมีผ้าคลุมตัวลงมาจากช่วงไหล่ ยาวเลยปลายไม้กระบอกด้านล่าง ผู้เชิดหุ่นจึงสามารถซ่อนมือไว้ภายในได้การร้องและเจรจา ผู้เชิดหุ่นที่เป็นสตรีมักจะร้องและเจรจาด้วย นอกจากตัวตลกหรือตัวอื่นๆ มักใช้ผู้ชาย แต่การขับร้องดำเนินเรื่องแล้วจะใช้เสียงผู้หญิงทั้งหมด พร้อมกันนั้นลูกคู่ก็จะรับกันให้เสียงแน่นและเป็นช่วงๆ

9. **หนังใหญ่** เป็นมหรสพที่ใหญ่และสำคัญ มีมาตั้งแต่ พ.ศ.2001 ตามหลักฐานที่กล่าวไว้ในกฎหมายพิธีบาลสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และในเรื่องสมุทรโฆษชาดคำฉันท์

หนังใหญ่มีการเล่นตลอดมา จนสุดสิ้นสมัยอยุธยาใน พ.ศ.2301 จึงยุติการเล่นหนังใหญ่ไปโดยปริยาย แต่เมื่อกรุงธนบุรีขึ้นมามีศักดิ์ศรีราชธานีใหม่ โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช การเล่นหนังใหญ่ก็ฟื้นคืนชีพใหม่อีกครั้ง ซึ่งยังคงยืนยาวต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้น มหรสพใดๆ ก็ไม่อาจเทียบหนังใหญ่ได้ เพราะเป็นมหรสพที่ค่อนข้างมหัศจรรย์ คล้ายภาพยนตร์จอยักษ์ในสมัยปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของหนังใหญ่

หนัง เป็นมหรสพของไทยมาแต่บรรพกาล มีทั้ง หนังใหญ่ และ หนังตะลุง นิยมแสดงเรื่องรามเกียรติ์ เหมือนกับโขนการแสดงหนังใหญ่ แต่เดิมจะแสดงบนพื้นดิน มีจอผ้าขาว ขลิบแดงขนาดใหญ่ซึ่งอยู่บนไม้กระบอกที่

ปักอยู่บนดิน ด้านหลังมีร้านเพลิงสุ่มไฟให้สว่าง การเชิดหนัง เชิดได้ทั้งหน้าจอและหลังจอ ส่วนการดำเนินเรื่อง จะดำเนินตามบทพากย์เจรจา มีปี่พาทย์บรรเลงหน้าพาทย์ประกอบการเชิด

ภาพที่: 2 การแสดงหนังใหญ่

ที่มา: <https://www.google.com>

มหรสพที่เก่าแก่ของไทยนี้ กล่าวกันว่ามีมา ตั้งแต่สมัยสุโขทัย แต่หลักฐานการแสดงหนังใหญ่เริ่มมีสมัยกรุงศรีอยุธยา ในสมัยของ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) นับเป็นมหรสพที่สร้างชื่อเสียงให้กับประเทศไทยใน สมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐาน ในการแสดงหนังใหญ่ ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ร.1) ว่าทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องอิเหนา เพื่อใช้ แสดงเพิ่มขึ้นจากเรื่องรามเกียรติ์สมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (ร.2) มีหลักฐานการสร้างตัวหนังใหญ่และ บทวรรณคดีที่ใช้ใน เรื่องรามเกียรติ์ ใช้แสดงหนังใหญ่ชุด พระนครไหว ซึ่งต่อมาได้มีการนำมาเก็บไว้ ณ โรงละครแห่งชาติหลังเก่า แต่ถูกไฟไหม้ เกือบหมด สมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.5) พบการทำหนังใหญ่ 2 แห่ง ได้แก่ หนังใหญ่วัดสว่างอารมณ์ จ.สิงห์บุรีและหนังใหญ่วัดขนอนจังหวัดราชบุรีหนังใหญ่จึงถือได้ว่าเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมไทย ซึ่งได้รับการยกย่องว่าเป็นการแสดงชั้นสูงเป็น การแสดงที่รวมศิลปะที่ทรงคุณค่าหลายแขนง ได้แก่ ด้านศิลปะการออกแบบลวดลายไทยเชิงจิตรกรรมที่มีความวิจิตรบรรจง ผสมกับฝีมือช่างแกะสลักที่ประณีต เมื่อแสดงก็จะมีการเล่นดนตรีทางนาฏศิลป์ การละคร ที่เคลื่อนไหวได้อารมณ์ตามเนื้อ เรื่อง ประกอบกับบทพากย์ บทเจรจา บทขับร้อง ดนตรีปี่พาทย์ทำให้

เกิดความเข้าใจในเรื่องราวและให้ อรรถรสดทาง ศิลปะแก่ผู้ชมได้ อย่างสมบูรณ์การแสดงหนังใหญ่จึงมีคุณค่า ทางศิลปะสูงและแสดงถึงอัจฉริยภาพของบรรพบุรุษไทยได้เป็นอย่างดี

ประวัติความเป็นมาของหนัง

หนังเป็นมหรสพที่เกิดขึ้นในยุคโบราณเมื่อประมาณ 2000 ปีมาแล้ว และเป็นการละเล่นที่เกิดขึ้นในหลายประเทศ เช่น อินเดีย จีน อียิปต์ เป็นต้น ซึ่งแต่ละประเทศไม่จำเป็นจะต้องลอกเลียนแบบไปจากกันก็ได้ เพราะประเทศที่เคยมีอารายธรรมรุ่งเรืองมาก่อนและมีพลเมืองมากย่อมสามารถที่จะคิดประดิษฐ์ขึ้นเองได้ตามสภาพ ยกเว้นประเทศเล็กและด้วยความเจริญส่วนใหญ่มักรับอิทธิพล ได้รับการถ่ายทอดแบบอย่างจากเมืองแม่บททางอารายธรรม ต้นกำเนิดหนังในประเทศไทยเกิดจากอินเดีย ต่อมาอินเดียได้ถ่ายทอดแบบอย่างให้แก่อาณาจักรศรีวิชัย โดยเฉพาะบนเกาะชวา หนังเจริญแพร่หลายมาก ไทยเราก็ได้แบบอย่างการเล่นหนังสื่อต่อมาจากอาณาจักรทะเลใต้ ในสมัยศรีวิชัยอีกทอดหนึ่ง โดยได้รับผ่านมาจากแหลมมลายู หลักฐานเกี่ยวกับหนังที่เก่าแก่ที่สุดที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาภาษาบาลีชื่อ “เกริกถา” (SONG OF THE NUNS) นอกจากนี้ปรากฏอยู่ในคัมภีร์มหาภารตะหลายตอน ยิ่งในชั้นหลัง ๆ ได้ปรากฏอยู่ในหลักฐานเรื่องต่าง ๆ มากมาย โดยเรียกการเล่นชนิดนี้ว่า “ฉายานาฏกะ” มีเล่นกันแพร่หลายจนกลายเป็นธรรมดาไปในอินเดียโบราณ ในสมัยที่พ่อค้าพาณิช นักบวช นักเผชิญโชคชาวอินเดียเดินทางแล่นเรือมาติดต่อกับชายฝั่งดินแดนเอเชียอาคเนย์ ประมาณพุทธศตวรรษที่ 6-7 เป็นต้นมาจนถึงสมัยศรีวิชัย (พุทธศตวรรษ 13-18) ชาวอินเดียนอกจากนำศาสนาพราหมณ์ ศาสนาพุทธ และศิลปะวิทยาการมาเผยแพร่ให้กับคนพื้นเมืองแล้ว คงนำเอาการละเล่นต่าง ๆ และดนตรีหลายชนิดมาเผยแพร่ด้วยเป็นแน่ ชาวอินเดียที่เดินทางมายังอาณาจักรทะเลใต้ก็ลงเรือจากฝั่งตะวันออกของอินเดียได้ข้ามทะเลมลายูมายังสุมาตรา ชวา และแหลมมลายู นำเรื่องราวมายณะและมหาภารตะ มาเผยแพร่สิ่งสอนจนเป็นที่นิยมฝังใจชาวพื้นเมืองมาจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะเรื่องราวมายณะได้รับความนิยมยกย่องมากที่สุด หนังที่คนไทยรับเข้ามามิได้รับเข้ามาทุกรูปแบบ แต่ได้นำมาปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับความนิยมและลักษณะแบบแผนของคนไทย หนังคงจะเข้ามาในกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลางตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว มีหลักฐานปรากฏในกฎมณเฑียรบาล พ.ศ.2001 ส่วนในขวามีหลักฐานทำให้มีอยู่ในรูปของหนังเคลื่อนไหวแสดงกิริยาท่าทางได้ เริ่มเกิดขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 23 จึงเข้าใจว่าหนังตะลุงภาคใต้ของไทยก็คงจะเกิดขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้

ความเป็นมาของวัดขนอนหนังใหญ่

เดิมทีวัดขนอนนั้นได้ชื่อว่าวัดกานอนโกราวาต เพราะมีนิกายอนนเถระอยู่ที่วัดเป็นจำนวน มากชาวบ้านจึงเรียกชื่อตามนกกาเหล่า ต่อมาได้มีการเปลี่ยนชื่อเป็นวัดขนอน ตามตำนานเก็บภาชีอากรทางน้ำ (दान

ขนอน) ด้านขนอนจะตั้งอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ในสมัยโบราณ แม่น้ำแม่กลองเป็นเส้นทางสำคัญสายหนึ่งในภูมิภาคตะวันตกมีการคมนาคมขนส่งสินค้าจึงมีการตั้งด่านขนอนเพื่อจัดเก็บภาษีจากเรือสินค้าที่ผ่านไปมาเป็นรายอย่างหนึ่งของทางราชการ ซึ่งด่านตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นท่าเรือและกงเวียนมาแรกเปลี่ยนสินค้า บริเวณด้านขนอนจะมีการปักฉลวไ่ว้ริมเป็นเครื่องหมาย การเก็บภาษี จะเก็บจากสินค้าส่วนใหญ่ในอัตรา 10 หยิบ 1 ส่วนเรือต่างชาติคิดเป็นเงินตามความกว้างของปากเรือ ระบบภาษีอากรนั้นได้เลิกใช้ตั้งแต่วันที่ 6 จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ :3 ศาลาทำน้ำ ริมแม่น้ำแม่กลอง

ที่มา : ฝะอบ โปะษะกฤษณะ.2520 <https://archive.clib.psu.ac.th/online>

ชุดหนังใหญ่วัดขนอน

หนังใหญ่วัดขนอนทั้งหมดแต่ละชุดมีความยาวต่างกัน ตอนที่ยาวมาก คือ หนุมานถวายแหวน ซึ่งเริ่มเรื่องตั้งแต่พระรามใช้ให้หนุมาน องคต ขมพูปานไปสืบมารดา เพื่อทราบหนทางไปเมืองลงกาและฝากแหวนกับสไปไปให้นางสีดา จากนั้นก็ดำเนินเรื่องเป็นตอนย่อย ๆ ติดต่อกันไป คือ ตอนพวยักษ์ปักหลัก หนุมานเข้าปราสาทนางบุษมาลี พญานกสามพาที นางผีเสื้อสมุทร อากาศทะเล ลองดีพระนารายณ์ เข้าสวนถวายแหวน จนถึงศึกหัสสสมุทร และเผาลงกา เป็นตอนสุดท้ายของเนื้อเรื่องชุดนี้ บางชุดเป็นตอนสั้น ๆ และไม่สัมพันธ์กับชุดอื่น เช่นศึกบรรลัยกัลป์ เพราะข้ามไปจับเนื้อเรื่องหลังจากทศกัณฐ์ตายไปนานแล้ว ชุดอื่น ๆ แต่ละชุดมักมีเรื่องต่อเนื่องกัน เช่นตอนศึกทศกัณฐ์ครั้งที่ 5 ชุดหนุมานอาสา และชุดทศกัณฐ์สั่งเมือง ส่วนชุดศึกมังกกรกัณฐ์ ศึกวิรุณมุข และนาคบาท จะมีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวพันกันโดยตลอด และต่อยอดตอนศึกพรหมาสตร์ เป็นอันจบเรื่องที่เกี่ยวกับอินทรชิต หนังบางตอนไม่เคยนำออกแสดง เช่น ตอนศึกวิรุณมุข ซึ่งแทรกอยู่กับตอนนาคบาท อาจ

เป็นเพราะจำบทกันไม่ได้ มีแต่บทเก่าของนายล่อ ซึ่งใช้ตัวอักษรแบบเก่าอ่านยาก ผู้เล่นรุ่นใหม่จึงอ่านไม่ใคร่จะได้ ใช้แต่วิธีท่องจำก็อาจลืมได้ง่าย บางตอนไม่กล้าเล่นกันเพราะคิดว่าครูแรง คือ ตอนทศกัณฐ์สั่งเมือง ถ้าจะเล่นก็ต้องเชิญนายล่อครูหนึ่งเป็นผู้มาเลือกตัวหนังและเป็นผู้พากย์ หลังจากนายล่อเสียชีวิตแล้ว ไม่มีผู้ใดกล้านำหนังตอนนี้มาแสดงอีก ชุดที่นิยมเล่นกับมาก คือชุดหนุมานถวายแหวน ถ้าไปเล่นในงานศพ มักจะเล่นตอนหนุมานเฝ้าลังกา ซึ่งต่อเนื่องกับตอนหนุมานถวายแหวน ชุดเบิกโรงคือชุดจับลิงหัวค้ำ ซึ่งมีตัวหนังชุดนี้อยู่ประมาณสิบกว่าตัว มีทั้งหนังจับใหญ่และหนังจับเล็ก ตัวหนังใหญ่วัดขนอนมีครบทุกประเภท ตั้งแต่หนังครูไปจนถึงหนังเบ็ดเตล็ด ตลอดจนหนังเดี่ยวขนาดเล็กและกลาง เป็นรูปตัวตลก ยักษ์และลิง ซึ่งจะเข้ามาเสริมบทในแต่ละชุดเพื่อออกแนวตลกบางตอน ลักษณะของตัวหนังมีความงดงามมากทั้งลวดลายที่วิจิตร และสีซึ่งระบายสีแดง เหลือง น้ำเงิน ดำ และเขียว ลายไทยสีสลักมีความอ่อนช้อย จังหวะช่องไฟ การจัดองค์ประกอบภาพดูสวยงามกลมกลืน เมื่อต้องแสงไฟ จะยิ่งสวยอย่างประหลาด

บทพากย์และเจรจาประกอบการเล่นหนังใหญ่วัดขนอน

บทเก่าซึ่งใช้กันมาแต่เดิม ซึ่งเป็นของนายล่อ ทองมีสิทธิ์ แต่งโดยหมื่นพินิจอักษร (เพิ่ม ทองมีสิทธิ์) คัดลอกโดยหมื่นนรากร (เลื่อง ทองมีสิทธิ์) ส่วนใหญ่จะเล่นตามบทเก้านี้บ้าง ใช้บทละครพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 บ้าง บทเก่าที่เหลืออยู่ไม่ครบทุกชุด บางชุดไม่สมบูรณ์ชุดไหนไม่มีใครได้เล่น บทพากย์ที่ได้จำตกทอดกันมาก็เลื่อนรางไป บทบางชุดมีเนื้อเรื่องแตกต่างไปจากพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 บ้าง เช่น ตอนศึกอินทรีครั้งที่ 1 อินทรีต้องศรพระลักษมณ์ ร.1 เป็นศรพลายวาท แต่บทวัดขนอนเป็นศรอนันตจักรวาลและเมื่อโดนศรแล้วอินทรีชิตหนีกลับลงกา บทของ ร.1 มีว่าอินทรีชิตร้ายเวทและลูปที่แผลจนศรหลุด แต่บทวัดขนอน อินทรีชิตไปหานางมณโฑ ๆ ให้นักินนมจากเต้า ศรจึงหลุดออกได้ เพื่อเน้นถึงพระคุณมารดา บทพากย์เจรจาทุกตอน สรุปได้ว่ามีเนื้อความที่ดำเนินตามพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 เกือบทั้งหมดในยุทโธปกรณ์ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ เฉพาะตอนท้ายชุดขนาดบาศ พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ตอนพากย์เอราวัน และบางตอนได้เสริมแต่งเองตามสังคมท้องถิ่นสำหรับบทพากย์ที่หายไป ได้แก่ตอนศึกวิรุณมุขจนถึงพระลักษมณ์ต้องศรขนาดบาศ ชุดหนุมานถวายแหวนทั้งหมดเหลือเฉพาะตอนหนุมานเข้าปราสาทนางบุษมาลี ซึ่งเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชุดนี้ชุดพระมหาสมุทรตอนท้ายบทขาดหายไป ชุดทศกัณฐ์ สั่งเมืองไม่มีบทตอนจบ (ที่มา : ฝะอบ โปษะกฤษณะ.2520)

แสงสว่างที่ใช้แสดงให้เห็นแสงเงา

ในสมัยโบราณ การให้แสงเงาจะให้ทางด้านหลังตอนกลางของจอ ห่างจากจอพอสมควรปักเสาโน้มเอนรั้งกับเสาจอ 2 ต้นส่วนบน ชิงผ้าหรือลำแพนให้สูงพอสมควรเพื่อช่วยกันแสงไฟไม่ให้กระจายออกไป คงให้แสงไฟจับอยู่ที่หลังจอหนัง ที่กันนี้เรียกว่า “บังเพลิง” ตรงกลางระหว่างบังเพลิงกับจอหนังปลูกร้านเล็ก ๆ 2 ร้าน สูงจาก

พื้นดินประมาณ 1 เมตร ห่างกันพอสมควร บนพื้นร้านปูด้วยดิน ทราบ สังกะสีสำหรับวางกอกได้หรือกะลามะพร้าว จุดให้ลูกเป็นแสงสว่าง เรียกว่า “ร้านเพลิง” พอใกล้เวลาแสดง นายได้จะเร่งไฟให้สว่างขึ้น ร้านเพลิงนี้สมัยหลัง ๆ ใช้ตะเกียงเจ้าพายุ ไฟฟ้าจากหลอดไฟ หลอดนีออน สปอตไลท์ เพื่อความสะดวกสบายเป็นหลัก การใช้ได้หรือกะลามะพร้าวจุดให้แสงไฟลูกเป็นธรรมชาติและให้บรรยากาศมากกว่าดวงไฟ เพราะเปลวไฟธรรมชาติลูกเคลื่อนไหว ทำให้ภาพตัวหนังสือสวยงาม ดูมีชีวิตจิตใจ เกี่ยวกับการให้แสงสว่างแสดงหนังใหญ่ในสมัยโบราณ มีกล่าวไว้ในบทพากย์ไว้คร่าวว่า

“เร่งเร็วเกิดนายได้ เอาเพลิงใส่แต่หนหลัง
ส่องแสงอย่าให้บัง จะเล่นให้ท่านทั้งหลายดู”

บทสรุป

ศิลปะ เป็นคำที่มีความหมายทั้งกว้างและจำเพาะเจาะจง ทั้งนี้ย่อมแล้วแต่ ทักษะของนัก ปราชญ์แต่ละคน รวมทั้งความเชื่อแนวคิดในแต่ละยุค แต่ละสมัย มีความแตกต่างกัน หรือแล้วแต่ว่า จะนำศิลปะไปใช้ ในแวดวงที่กว้างขวาง หรือจำกัดอย่างไร แต่จากทักษะของนักปราชญ์ทั้งหลายจะเห็นว่าศิลปะมีคุณลักษณะที่เป็นตัวร่วมสำคัญที่สุด และมนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ในเมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเรื่องที่กว้างใหญ่และมีแง่มุมต่างๆ ให้พิจารณาอย่างซับซ้อน เรื่องของวัฒนธรรมจึงสามารถมองได้หลายแง่มุมไปด้วย และหนังใหญ่วัดขนอนก็คือชื่อเรียกของการแสดงแบบไทย อย่างหนึ่ง ที่ตัวละครใช้ หนึ่งวิวัฒนาการให้เป็นรูปร่างตัวละคร ที่คุ้นเคยกันก็คือตัวละครในวรรณคดีไทยเรื่องรามเกียรติ์ แล้วใช้คนชักให้ตัวละครมีการเคลื่อนไหว โดยใช้ไม้ทาบลงบนตัวหนังสือส่วนเลยจากตัวหนังสือจับไม้หลักๆ 2 อัน และบางตัวจะมีส่วนที่ขยับได้พิเศษคือ ส่วนแขนหรือมือ ส่วนคนดูจะเห็นลีลาท่าทางของตัวละครผ่านจอเป็นลักษณะเงาที่เคลื่อนไหว พร้อมเสียงร้อง เสียงดนตรีประกอบ คนเล่นหนังใหญ่มักออกทำออกทางตามบทละครเดิมทางวัดได้รวบรวมโบราณวัตถุจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ของวัด มีทั้งศาสนวัตถุและข้าวของเครื่องใช้ อาทิ หีบพระธรรม พระธรรมคัมภีร์พระบัญญัติเครื่องปั้นดินเผา มีโอง หม้อน้ำ กาน้ำชา เครื่องถ้วยชาม ส่วนใหญ่เป็นเครื่องเบญจรงค์และลายคราม นับได้ว่านอกจากหนังใหญ่แล้ว วัดขนอนยังเป็นสถานที่รวบรวมองค์ความรู้หลากหลายแขนงของชุมชน นับเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดราชบุรี

เอกสารอ้างอิง

ครูบ้านนอกดอทคอม. (2548).ความหมายของวัฒนธรรม. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2567, จาก

<https://www.kroobannok.com/1609>

โรงเรียนเด็กไทยสร้างสรรค์. ความหมายของศิลปะ. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2567, จาก

<http://www.dekthaischool.com/>

องค์การบริหารส่วนจังหวัด. **หนังสือวัดขนอน**. สืบค้น 2 พฤษภาคม 2567, จาก

<https://www.ratchaburipao.go.th/index.php>